

РОЗДІЛ 7. УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНІХ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ І ПРАКТИК

УДК 378.014.6:005.6

Валентина Радкевич,
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
директор Інституту професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>

УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНІХ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ І ПРАКТИК

Анотація. Обґрунтовано стратегічну роль внутрішніх систем забезпечення якості для розвитку закладів вищої освіти і наукових установ в умовах інституційної автономії та глобалізації. Проаналізовано ключові виклики на шляху їх впровадження, зокрема ризики формалізму, недостатню залученість стейкхолдерів та відрив від міжнародних стандартів, таких як ESG. Розглянуто основні принципи побудови ефективної ВСЗЯ, що базуються на студентоцентризмі, зв'язку навчання з наукою та широкій взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. На основі аналізу запропоновано рекомендації, спрямовані для формування дієвої культури якості, а не лише на формальне дотримання процедур.

Ключові слова: вища освіта, внутрішня система забезпечення якості, наукові установи, стандарти ESG, стейкхолдери, якість освіти.

ENHANCEMENT OF INTERNAL HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEMS BASED ON MODERN STANDARDS AND PRACTICES

Valentyna Radkevych,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Full Member (Academician) of the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine (NAES of Ukraine),
Director of the Institute of Vocational Education
of NAES of Ukraine

Abstract. The strategic role of internal quality assurance (QA) systems for the development of higher education institutions (HEIs) and research establishments in the context of institutional autonomy and globalization is substantiated. Key challenges on the path to their implementation are analyzed, notably the risks of formalism, insufficient stakeholder engagement, and a detachment from international standards such as the European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). The fundamental principles for constructing an effective Internal Quality Assurance System (IQAS) are examined, which are based on student-centeredness, the nexus of teaching and research, and broad interaction with all participants in the educational process. Based on this analysis, recommendations are proposed aimed at fostering a proactive culture of quality, rather than merely ensuring formal procedural compliance.

Keywords: higher education, internal quality assurance system, research establishments, ESG standards, stakeholders, quality of education.

В умовах посилення інституційної автономії закладів вищої освіти (ЗВО) й наукових установ (НУ) та їх інтеграції у глобалізований освітній простір, внутрішні системи забезпечення якості (ВСЗЯ) перетворюються з формальної вимоги на стратегічний інструмент розвитку. Надання університетам і науково-дослідним інститутам свободи у формуванні освітніх програм та управлінських процесів нерозривно пов'язане зі зростанням їх відповідальності, що є ключовим принципом європейського простору вищої освіти (Sursock, 2015). Саме ВСЗЯ стають механізмом, що гарантує підзвітність, прозорість та постійне вдосконалення вищої освіти, дозволяючи ЗВО і НУ відповідально й ефективно реалізовувати свій потенціал автономії.

Українські дослідники наголошують, що розвиток лідерського потенціалу та інституційної спроможності університетів є передумовою для функціонування дієвих систем якості (Калашнікова, 2016). Таким чином, ВСЗЯВО стають не стільки інструментом контролю, скільки культурою постійного вдосконалення вищої освіти, що забезпечує конкурентоспроможність ЗВО і НУ на світовій арені.

Водночас ВСЗЯ є фундаментальною відповіддю на динамічні вимоги сучасного ринку праці та очікування суспільства. Глобальна економіка потребує від випускників не лише теоретичних знань, але й практичних навичок, здатності до критичного мислення та адаптації (Mitchell & Nielsen, 2012). Ефективна ВСЗЯ дає змогу ЗВО і НУ систематично відстежувати релевантність своїх освітніх програм, залучаючи до цього процесу роботодавців. Адже гармонізація змісту вищої освіти з потребами ринку праці є стратегічним завданням національної системи освіти, де ВСЗЯ відіграє центральну роль (Луговий, 2012). Такий підхід забезпечує відповідність компетентностей випускників актуальним запитам, підвищуючи їхні шанси на успішне працевлаштування. Більше того, ВСЗЯ сприяє впровадженню інноваційних, студентоцентризованих методів навчання, що є вимогою стандартів і настанов із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Здатність університету чи наукової установи демонструвати свою спроможність готувати висококваліфікованих фахівців зміцнює їх репутацію та довіру суспільства, підтверджуючи ефективне використання ресурсів (Papanthymou & Datta, 2017).

Одним із найсуттєвіших викликів під час розбудови ВСЗЯ вищої освіти є ризик формалізму, за якого процедури і документи створюються лише для звітності, а не для реального вдосконалення освітнього процесу. Такий підхід перетворює систему якості на бюрократичний механізм, що імітує діяльність, замість того, щоб стати дієвою культурою, орієнтованою на постійний розвиток (Mitchell & Nielsen, 2012). Ця проблема тісно пов'язана з недостатньою залученістю ключових стейкхолдерів – студентів, викладачів та роботодавців. Коли академічна спільнота не розуміє мети процедур якості або не бере участі у їх розробленні, виникає опір та відчуження від цих процесів (Harvey & Williams, 2010). Українські дослідники підтверджують, що пасивність академічного персоналу та студентства часто зводить нанівець навіть найкращі стратегічні ініціативи, оскільки без їхньої активної участі система не може бути по-справжньому ефективною (Стеблецький, 2020). Участь роботодавців, у свою чергу, є критично важливою для забезпечення відповідності освітніх програм

вимогам ринку праці, і її ігнорування призводить до підготовки фахівців, чії компетентності є неактуальними. Іншим серйозним викликом є відрив національних систем якості від провідних міжнародних практик та стандартів, зокрема ESG. Ізоляція призводить до того, що внутрішні системи можуть бути зосереджені на застарілих показниках та не враховувати глобальні тенденції, як-от студентоцентроване навчання, інтернаціоналізація та розвиток «м'яких навичок» (Sursock, 2015). Без активної інтеграції в європейський освітній простір та вивчення досвіду інших країн ЗВО і НУ ризикують втратити конкурентоспроможність. Водночас, як зазначають експерти, успішна імплементація кращих практик неможлива без подолання обмеженості ресурсів – як фінансових, так і кадрових (Mazurkiewicz, Liuta & Kyrychenko, 2017). Недостатнє фінансування, відсутність фахівців, здатних проєктувати та впроваджувати сучасні системи моніторингу, а також брак доступу до міжнародних баз даних та мереж створюють значні перешкоди на шляху до побудови справді ефективної та визнаної на міжнародному рівні системи забезпечення якості вищої освіти.

У цьому контексті важливо враховувати положення сучасних принципів розбудови ВСЗЯ на основі європейських стандартів ESG. Серед них провідним принципом є *студентоцентризований підхід до навчання та викладання*, що передбачає кардинальний зсув від традиційної, орієнтованої на викладача моделі до орієнтації на освітній процес, де студент є активним та відповідальним учасником. Ця концепція потребує від ЗВО і НУ створення гнучких освітніх траєкторій, що дають змогу враховувати індивідуальні потреби та інтереси здобувачів вищої освіти. Як зазначено безпосередньо у стандарті ESG (2015), процеси оцінювання студентів мають бути адекватними меті та спрямованими на вимірювання результатів навчання, а студенти повинні отримувати конструктивний зворотний зв'язок. Реалізація цього принципу передбачає використання різноманітних методів викладання та оцінювання, таких як проєктна робота, проблемно-орієнтоване навчання та портфоліо, що сприяє глибшому засвоєнню знань. Таким чином, роль викладача трансформується з лектора-ретранслятора інформації на ментора-фасилітатора, який допомагає студентам самостійно конструювати знання. Успішне впровадження студентоцентризму підвищує мотивацію та залученість студентів, розвиває їхню автономію та готує до навчання впродовж життя (O'Neill & McMahon, 2005).

Стандарти ESG підкреслюють, що однією з визначальних характеристик вищої освіти є її *тісний зв'язок з науковими*

дослідженнями та інноваціями. Згідно з цим принципом освітні програми мають базуватися на актуальних наукових здобутках відповідної галузі, що забезпечує їх релевантність та сучасність. ЗВО і НУ повинні створювати середовище, в якому викладацька діяльність збагачується дослідницькою, а студенти мають змогу долучатися до наукового пошуку (ESG, 2015). Такий підхід, відомий як «навчання, що базується на дослідженнях», дає студентам змогу розвивати критичне мислення, аналітичні навички та вміння працювати з першоджерелами. Це може реалізовуватися через залучення студентів до дослідницьких проєктів, написання наукових робіт або включення в навчальні плани завдань, що передбачають проведення самостійних досліджень (Healy, 2005). Забезпечення цього зв'язку є важливим критерієм під час зовнішніх і внутрішніх перевірок якості, оскільки він гарантує, що університет чи наукова установа не лише передає знання, але й створює їх, підтримуючи свій статус осередку інтелектуального розвитку. Ефективна ВСЗЯ вищої освіти, згідно з ESG, неможлива без систематичного та конструктивного залучення ключових стейкхолдерів – як внутрішніх (студенти, академічний та адміністративний персонал), так і зовнішніх (роботодавці, випускники, професійні асоціації, суспільство в цілому). Стандарти чітко вказують на необхідність їхньої участі у розробленні та перегляді освітніх програм, а також у процедурах зовнішнього оцінювання якості (ESG, 2015). Студенти є не об'єктами, а партнерами в освітньому процесі, і їхній зворотний зв'язок є безцінним ресурсом для вдосконалення змісту вищої освіти. Зовнішні стейкхолдери, зокрема представники ринку праці, забезпечують відповідність компетентностей випускників сучасним вимогам, що підвищує їхню конкурентоспроможність. Залучення роботодавців до розроблення освітніх програм допомагає подолати розрив між теорією та практикою. В українському контексті Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти також наголошує на обов'язковій участі представників ринку праці та студентства в акредитаційних процесах, що підкреслює важливість цього принципу для національної системи (Андрощук & Андрощук, 2020). Таким чином, взаємодія зі стейкхолдерами робить систему якості прозорою, підзвітною та здатною гнучко реагувати на запити суспільства.

Ключовим принципом політики якості вищої освіти є її *прозорість та публічність*. Документ має бути написаний чіткою, зрозумілою мовою, вільною від надмірної бюрократичної термінології, щоб його зміст був доступним для всіх зацікавлених сторін, включно з абітурієнтами та їхніми батьками. Публікація політики на офіційному

сайті університету чи наукової установи є обов'язковою умовою, що демонструє їх відкритість та підзвітність перед суспільством (ESG, 2015). Проте простої публікації недостатньо; необхідне представлення цілісної комунікаційної стратегії для її поширення й роз'яснення. Це може передбачати інформаційні семінари для викладачів і студентів, обговорення на засіданнях вчених рад та кафедр, а також висвітлення у корпоративних медіа. Ефективна комунікація допомагає перетворити політику з формального документа на живий інструмент, яким керується вся університетська або наукова спільнота у своїй повсякденній діяльності (Loukkola & Zhang, 2010). Фундаментальним етапом, що визначає майбутню якість вищої освіти є затвердження нових освітніх програм. В основі цього процесу лежить компетентнісний підхід, який зумовлює необхідність чіткого визначення програмних результатів навчання (ПРН), тобто, що студент знатиме й розумітиме та буде здатним робити після завершення навчання. Проект програми розробляється робочою групою, до якої обов'язково залучаються представники академічної спільноти, студентства та, що найважливіше, роботодавців, аби забезпечити відповідність ПРН вимогам ринку праці (Baume, 2009). Перед затвердженням програма проходить внутрішню експертизу, де аналізується логіка її побудови, адекватність методів навчання та оцінювання для досягнення заявлених компетентностей. Важливим елементом є також порівняльний аналіз з аналогічними програмами провідних закордонних та вітчизняних університетів. Цей етап має бути прозорим і базуватися на чітких, заздалегідь визначених критеріях, що унеможливорює суб'єктивізм та гарантує якість. Фінальне затвердження програми відбувається на рівні вченої ради ЗВО чи НУ після врахування всіх зауважень, що є відліком її життєвого циклу. Освітні програми періодично переглядаються для підтримки актуальності та ефективності. Цей процес відбувається раз на кілька років і базується на комплексному аналізі даних, зібраних за період функціонування програми. Основним інструментом для перегляду є зворотний зв'язок від усіх ключових стейкхолдерів. Систематичне анкетування студентів щодо якості викладання, змісту дисциплін та організації освітнього процесу дає змогу виявити слабкі місця з їхньої перспективи (Harvey, 2004). Не менш важливим є аналіз відгуків випускників про корисність здобутих компетентностей у їхній професійній діяльності та запити від роботодавців щодо навичок, яких бракує молодим фахівцям. Ці дані доповнюються аналізом показників успішності студентів, статистикою працевлаштування та відгуками викладачів. За результатами такого комплексного аудиту робоча група

формує пропозиції щодо оновлення змісту програми, методів навчання чи системи оцінювання, що знову виноситься на затвердження. Оперативному реагуванню на поточні проблеми та забезпеченню вдосконалення програми сприяє систематичний моніторинг. Цей механізм включає регулярний аналіз успішності студентів після кожної екзаменаційної сесії, дає змогу вчасно ідентифікувати найскладніші дисципліни та коригувати методи їх викладання. Важливим інструментом моніторингу є проведення опитувань студентів одразу після завершення вивчення кожного окремого курсу, що дає змогу отримати швидкий зворотний зв'язок про роботу конкретного викладача та якість навчальних матеріалів (Elassy, 2015). Також до моніторингу належить відстеження відвідуваності, аналіз причин академічної неуспішності та підтримка постійного діалогу з представниками студентського самоврядування. Зібрані дані дають змогу керівництву програми та викладачам приймати обґрунтовані рішення «тут і зараз», не чекаючи планового перегляду, що робить освітній процес гнучким та адаптивним до потреб здобувачів вищої освіти.

Підсумовуючи, перехід від формального до функціонального підходу в розбудові ВСЗЯ вищої освіти є критично необхідною умовою для сталого розвитку ЗВО і НУ в умовах інституційної автономії, глобалізації та динамічних вимог ринку праці. Аналіз показує, що проста наявність задокументованих процедур не гарантує підвищення якості освітнього процесу. Ключовими викликами залишаються бюрократизація, низька залученість стейкхолдерів та відрив від міжнародних практик. Тому подальший розвиток ВСЗЯ має бути зосереджений не на розширенні нормативної бази, а на формуванні цілісної культури якості вищої освіти – спільного для всіх учасників освітнього процесу прагнення до постійного вдосконалення (Harvey & Newton, 2007). Ефективна система якості стає не інструментом контролю, а невіддільною частиною стратегічного управління ЗВО і НУ, що забезпечує їх гнучкість, відкритість до інновацій та конкурентоспроможність. Це потребує зміни парадигми: від «відповідності стандартам» до «управління задля якості», де головним пріоритетом є задоволеність студентів, успішність випускників та довіра суспільства.

До основних рекомендацій ефективної розбудови ВСЗЯ ЗВО і НУ слід віднести: по-перше, *цілеспрямоване формування інституційної культури якості*, що виходить за межі формального виконання процедур. Це передбачає, насамперед, розвиток лідерства на всіх рівнях управління. Важливо створити відкрите середовище для

діалогу, де викладачі та студенти можуть вільно обговорювати проблеми та пропонувати шляхи вдосконалення, не боячись негативних наслідків. Необхідно впроваджувати регулярні тренінги та семінари для академічного персоналу з питань сучасних методологій викладання, оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Адже саме інвестиції в людський капітал є запорукою перетворення системи якості на живий організм (Кірдан & Авраменко, 2024). Слід також розробити прозорі системи внутрішнього моніторингу, які фокусуються на аналізі даних (наприклад, опитування студентів, відстеження кар'єри випускників) для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень, а не лише для підготовки звітів; по-друге, *розширення повноважень та реальної участі усіх стейкхолдерів у процесах забезпечення якості*. Студенти мають стати не об'єктами освітніх послуг, а повноцінними партнерами, залученими до розроблення та модернізації освітніх програм, оцінювання викладачів та роботи органів управління. Створення ефективних механізмів зворотного зв'язку, таких як регулярні анонімні опитування та студентські фокус-групи, є обов'язковою умовою функціональної системи (Elassy, 2015). Важливо також систематизувати співпрацю з роботодавцями, залучаючи їх не епізодично, а на постійній основі до формування профілів компетентностей випускників, проведення практик та оцінювання результатів навчання. Викладачам слід надати більшу академічну свободу та ресурси для впровадження інноваційних освітніх технологій. Лише тоді, коли кожен учасник освітнього процесу відчуватиме свою відповідальність та бачитиме реальний вплив на якість вищої освіти, система перестане бути формальністю; по-третє, *гармонійне поєднання провідних міжнародних практик, зокрема стандартів ESG, з урахуванням унікального національного та інституційного контексту*. Університетам і науковим установам варто активізувати участь у міжнародних проєктах (наприклад, Erasmus+), що сприяє обміну досвідом та незалежному зовнішньому оцінюванню. Залучення іноземних експертів до процесів внутрішнього аудиту може надати новий погляд на наявні проблеми та стимулювати інновації (Norbach, 2012). Водночас важливо, щоб ВСЗЯ сприяли збереженню та розвитку національної ідентичності української вищої школи. Таким чином, збалансований підхід, що об'єднує глобальні стандарти та локальні потреби, дасть змогу побудувати стійку, гнучку та визнану на міжнародному рівні систему забезпечення якості вищої освіти.

Список посилань

- Harvey, L., & Williams, J. (2010). Fifteen years of quality in higher education. *Quality in Higher Education*, 16(1), 3–36. <https://doi.org/10.1080/13538321003679457>
- ESG. (2015). *Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area*. ENQA. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
- Elassy, N. (2015). The concepts of quality, quality assurance and quality enhancement. *Quality Assurance in Education*, 23(3), 250–261. <https://doi.org/10.1108/QAE-11-2012-0046>
- Harvey, L., & Newton, J. (2007). Transforming quality evaluation: Moving on. In D. F. Westerheijden, B. Stensaker, & M. J. Rosa (Eds.), *Quality assurance in higher education: Trends in regulation, translation and transformation* (pp. 225–245). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6012-0_9
- Mitchell, D. E., & Nielsen, S. Y. (2012). Internationalization and globalization in higher education. In *Globalization-education and management agendas*. IntechOpen. <https://www.intechopen.com/chapters/38270>
- Papantymou, A., & Darra, M. (2017). Quality management in higher education: Review and perspectives. *Higher Education Studies*, 7(3), 132–147. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1151825.pdf>
- Калашнікова, С. А. (2016). Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: Навчальний посібник. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706392/1/2016%20S.%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%88%D0%BDi%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BBi%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_fi nal.pdf
- Луговий, В. І. Національна рамка кваліфікацій як інструмент забезпечення якості освіти. 2012. URL: <https://Nubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2013/lugoviy.pdf> (дата звернення: 14.04. 2023). <https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2013/lugoviy.pdf>
- Mazurkiewicz, M., Liuta, O. V., & Kyrychenko, K. I. (2017). Internal quality assurance system for the higher education: Experience of Ukraine and Poland. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/66357/1/Mazurkiewicz_Liuta_Kyrychenko_BEL_4_2017.pdf
- Стеблецький, А. (2020). Чинники забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, (33), 31–40.

- <https://www.pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/215/318>
- Healy, M. (2005). Linking research and teaching: Exploring disciplinary spaces and the role of inquiry-based learning. *Reshaping the university*, 67-78.
- O'Neill, G., & McMahon, T. (2015). Student-centred learning: What does it mean for students and lecturers. *Emerging issues in the practice of university learning and teaching* 1, 1. <https://eprints.teachingandlearning.ie/3345/1/O%27Neill%20and%20McMahon%202005.pdf>
- Андрощук, І. В., & Андрощук, І. П. (2020). Співпраця закладів вищої освіти із стейкхолдерами як умова підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (29), 215-226. <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/download/223101/223377>
- Loukkola, T., & Zhang, T. (2010). Examining quality culture: Part 1-Quality assurance processes in higher education institutions. Brussels: European University Association. <https://www.eua.eu/downloads/publications/examining%20quality%20culture%20part%20i%20quality%20assurance%20processes%20in%20higher%20education%20inst.pdf>
- Baume, D. (2009). *Writing and using good learning outcomes*. Leeds Metropolitan University. <https://dib-lab.github.io/DIBSI-instructor-training/files/papers/baume-learning-outcomes-2009.pdf>
- Harvey, L. (2004). The power of accreditation: Views of academics. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 26(2), 207-223. <https://www.qualityresearchinternational.com/Harvey%20papers/Harvey%202004%20Power%20of%20Accreditation%20final%20draft.pdf>
- Hopbach, A. (2012). External quality assurance between European consensus and national agendas. In *European higher education at the crossroads: between the Bologna Process and national reforms* (pp. 267-285). Dordrecht: Springer Netherlands. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-007-3937-6_15
- Sursock, A. (2015). Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities. European university association. <https://eric.ed.gov/?id=ED588102>
- Кірдан, О., & Авраменко, Б. (2024). Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, (2), 112-117. <http://znp.udpu.edu.ua/article/download/306339/14.pdf>